

۹۷۱۲۱

دانشگاه پیام نور مرکز تهران

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته معارف نهج البلاغه

عنوان:

معناشناسی واژه تقوادرنهج البلاغه

نام دانشجو:

رضوان بهاری

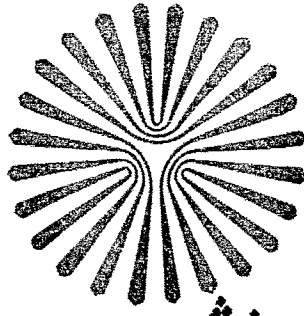
استاد راهنما:

دکتر نصراله شاملی

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱

آبان ماه ۱۳۸۶

۹۶۸۲۸

دانشگاه سям نور

تصویب نامه

پایان نامه تحت عنوان:

معنی شناسی واژه تقوی در نهج البلاغه

درجه : ۱۶

نمره: ۱۹/۵

تاریخ دفاع: ۱۶/۰۹/۰۱

اعضای هیات داوران :

امضاء هیات داوران

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما

۱- آقای دکتر نصراله شاملی

استاد داور

۲- آقای دکتر بهمن زندگی

نماینده گروه

۳- آقای دکتر ابراهیم فتح اللهی

۱۳۸۷ / ۲ / ۱۱

چکیده

معناشناسی تحقیق و مطالعه تحلیلی در مورد کلمات کلیدی زبان است؛ از آنجاکه واژه تقوا از واژگان کلیدی نهج البلاغه است، در این پژوهش مورد تحلیل معناشناسی قرار گرفته است. سؤالات اصلی که پژوهش حاضر در صدد یافتن پاسخ آن می باشد، از این قرار است:

۱- آیا تحقیق در معنای واژه تقوا که بانگه زبان شناسی جدید صورت گرفته، معنای واژه را در کلام حضرت علی (ع) در نهج البلاغه تغییر می دهد و فراتر از معنای لغوی به پیش خواهد برد؟

۲- آیا رفتارهای واژه هادر مورد از کلام حضرت با موارد دیگر فرق می کند؟

۳- آیا در رفتار واژگان نهج البلاغه عوامل درونی (چون سیاق و بلاغت و وجه نحوی و...) و عوامل بیرونی (مثل جامعه و فرهنگ و تاریخ و...) نقش اساسی دارند؟

۴- آیا می توان میان رفتار واژگان قرآنی و نهج البلاغه تشابهی را به اثبات رسانید؟

بررسی تطوردلالی واژه در سه سطح معناشناختی: پیش از قرآنی یا جاهلی، قرآنی، پس از قرآنی (نهج البلاغه) با توجه به جهان بینی خاص هر دوره در جهت یافتن پاسخ دقیق و جامع برای سؤالات تحقیق لازم است.

در مرحله اول (پیش از قرآن) واژه تقوا هر چند کاربرد زیادی داشته است، ولی به معنای دینی بکار نرفته و جز در موارد نادری که در مفهوم اخلاقی حفظ کردن خود از بدی ها بکار رفته، عموماً در معنای مادی و طبیعی حفظ کردن و دفاع کردن استعمال می شده است. اما در اندیشه ی قرآنی این واژه معنای متعالی و روحانی پیدا کرده و در مفهوم خوف از خدا و حفظ نفس از گناهان می باشد؛ که این معنا در تمام وجوه معنایی واژه تقوا در قرآن به چشم می خورد. این همان پدیده ی اشتراک معنوی است که بیانگریکی از جنبه های اعجاز لفظی قرآن است.

بررسی حوزه های معنایی واژه تقوا در نهج البلاغه، علاوه بر این که تشابه معنایی واژه را در قرآن و نهج البلاغه به اثبات می رساند بیانگر این حقیقت است که هم عوامل درونی از قبیل یافت و سیاق و بلاغت و... و هم عوامل بیرونی از قبیل فرهنگ و جامعه و مسائل سیاسی و... در معنای واژه دخالت داشته است و ما شاهد تطور معنایی واژه پس از قرآن می باشیم. رواج فرهنگ تجمل گرایی و اشرافی گری، مسائل و مشکلات سیاسی و اجتماعی بدلیل غصب خلافت پیامبر و تغییر مسیر رهبری، تغییرات رفتاری مسلمانان و... سبب شده که در زبان نهج البلاغه واژه تقوا دارای معانی جدیدی باشد که قبلاً سابقه نداشته است. از قبیل مفاهیم زهد و اعراض از دنیا، مبارزه بانفس اماره و غلبه بر هوای نفس، خوف و رجاء، ذکر و فکر، احسان، یقین، ارزشها و فضایل اخلاقی فردی و... بیان تقوای اجتماعی در زمینه های گوناگون سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی در سخنان امام علی (ع) سیر تطور معنایی واژه را در نهج البلاغه از بعد فردی و ارزش های اخلاقی به بعد اجتماعی به اثبات می رساند. و بیانگر این حقیقت است که تقوا از دیدگاه امام علی (ع) یک امر فردی و یک روش عملی منفی به معنای انزوا و گوشه گیری و کناره گیری از فعالیت های اجتماعی نمی باشد بلکه تقوا ملکه ای است درونی که با حصول آن، می توان در هر موقعیت و مقامی خود را از نافرمانی الهی حفظ نموده و به بالاترین مراتب سلوک معنوی واصل شد.

تقدیر و تشکر

بِه نام خداوند داناتی راز که باشد ز تحقیق اوبس نیاز

بشروز و شب سخت در کوشش است بدنبال تحقیق و آموزش است

«دانش را بیاموزید و به خاطر آن، آرامش و متانت و وقار را فراگیرید و در برابر کسی که دانش را از

او می آموزید، فروتنی و خاکساری کنید.» پیامبر اکرم (ص)^۱

تحقیق حاضر که اکنون در مراحل پایانی قرار دارد، بی گمان بدون راهنمایی های

ارزشمند اساتید فن میسر نمی شد؛ اینک بر خود لازم می دانم تا از زحمات بی شائبه استاد گرامی جناب

آقای دکتر شاملی که مسئولیت استاد راهنما در امر این پایان نامه را عهده دار بودند و در کلیه مراحل

تدوین پایان نامه با صبر و حوصله وصف ناپذیر، مراراً راهنمایی و ارشاد نموده اند تشکر و قدر دانی نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر سید مصطفی مدنی استاد یار مجتمع دانشگاهی امیرالمؤمنین (ع)

اصفهان که در خصوص مشاوره ی این پایان نامه با این جناب همکاری نموده اند، تقدیر بعمل می آورم.

رضوان بهاری تیرماه ۱۳۸۶ .

^۱ شهید ثانی، منیه المرید، ترجمه محمد باقر حجتی، دانشگاه تهران، چاپ اول، پائیز ۶۹

تقدیم به

مقام شامخ قرآن ناطق واسوہ ی تقوا و فضیلت

و تقدیم به

ساحت مقدس یگانہ منجی عالم بشریت

و تقدیم به

روح بلند خمینی کبیر الگوی انسانیت

و تقدیم به

ہمہ ی عاشقان علی، سمبل عدالت

تقدیم به

پدرمهربان و مادر فداکارم که در همه ی ایام تحصیل یارم بودند

و همسر بربارم که در تمامی مراحل راهنمایم بود

و گلهای بوستان زندگی ام

فاطمه و مرشیده

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیش گفتار

آشنایی با نهج البلاغه و مؤلف آن ۱

پی نوشت ها ۶

فصل اول : طرح تحقیق

مقدمه ۸

تعریف مسأله و بیان موضوع تحقیق ۱۰

سؤالات اصلی تحقیق ۱۰

سابقه و ضرورت انجام تحقیق ۱۱

هدف انجام تحقیق ۱۱

کاربردهای تحقیق ۱۱

جنبه جدید و نو بودن طرح ۱۲

روش انجام تحقیق ۱۲

روش و ابزار گردآوری اطلاعات ۱۳

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات ۱۳

تعریف واژگان کلیدی ۱۳

زبان شناسی ۱۳

معناشناسی ۱۳

دلالت ۱۴

چندمعنایی ۱۶

۱۶	اقسام چندمعنایی
۱۷	اشتراک معنوی
۱۸	وجوه و نظایر
۱۸	ترادف
۱۹	تضاد
۱۹	محدودیت های تحقیق
۲۰	قلمرو تحقیق
۲۳	پی نوشت ها

فصل دوم : ادبیات موضوع

بخش اول : معناشناسی در نهج البلاغه

۲۶	مقدمه
۲۷	معنای اساسی و معنای نسبی
۲۹	بازتاب جهان بینی ها در واژگان
۳۵	معناشناسی همزمان و زمان گذر
۳۹	اهمیت بافت (سیاق) در معناشناسی
۴۱	پی نوشت ها

بخش دوم : واژه تقوا در لغت و شعر جاهل

۴۲	تقوا در لغت و شعر جاهلی
۴۳	تطور دلالی واژه تقوا
۴۶	پی نوشت ها

بخش سوم : واژه تقوا در قرآن

۴۷	وجوه معنایی واژه تقوا در قرآن
۴۸	وجه اول : ترس و خشیت
۴۹	وجه دوم : پرستیدن
۵۰	وجه سوم : عدم سرپیچی و نافرمانی
۵۲	وجه چهارم : موحد شدن
۵۳	وجه پنجم : اخلاص
۵۴	وجه ششم : ایمان
۵۵	وجه هفتم : محفوظ داشتن
۵۵	وجه هشتم : ترسیدن و تقیه کردن
۵۶	وجه نهم : توبه
۵۶	نتیجه گیری از وجوه معنایی واژه تقوا در قرآن
۵۸	واژگان مرتبط در حوزه معنایی واژه تقوا در قرآن
۶۳	واژگان متضاد با واژه تقوا در قرآن
۶۶	ذکر مصادیق آنها در قرآن
۶۹	پی نوشت ها

بخش چهارم : واژه تقوا در نهج البلاغه

۷۳	تقوا در نهج البلاغه
۷۳	خطبه ۲۴
۷۵	خطبه ۱۶
۷۷	خطبه ۲۷

صفحه	عنوان
۸۰	خطبه ۴۰
۸۳	خطبه ۶۴
۸۵	خطبه ۷۶
۸۸	خطبه ۸۳
۱۰۰	خطبه ۱۳۲
۱۰۰	خطبه ۱۴۵
۱۰۱	خطبه ۱۵۱
۱۰۲	خطبه ۱۵۷
۱۰۳	خطبه ۱۶۱
۱۰۴	خطبه ۱۶۷
۱۰۵	خطبه ۱۷۳
۱۰۶	خطبه ۱۷۶
۱۰۷	خطبه ۱۸۲
۱۰۹	خطبه ۱۸۳
۱۱۳	خطبه ۱۸۸
۱۱۴	خطبه ۱۹۲
۱۱۵	خطبه ۱۹۳
۱۲۹	خطبه ۱۹۴
۱۳۰	خطبه ۱۹۵
۱۳۱	خطبه ۱۹۶

صفحه	عنوان
۱۳۲	خطبه ۱۹۸
۱۳۵	خطبه ۲۰۴
۱۳۶	خطبه ۲۳۰
۱۳۸	نامه ۱۲
۱۳۹	نامه ۲۵
۱۴۰	نامه ۲۶
۱۴۱	نامه ۲۷
۱۴۲	نامه ۳۰
۱۴۳	نامه ۳۱
۱۴۷	نامه ۳۲
۱۴۸	نامه ۴۱
۱۴۹	نامه ۴۵
۱۵۰	نامه ۴۷
۱۵۱	نامه ۵۳
۱۵۲	نامه ۵۶
۱۵۳	حکمت ۱۱۳
۱۵۳	حکمت ۱۳۶
۱۵۴	حکمت ۲۰۳
۱۵۴	حکمت ۲۱۰
۱۵۵	حکمت ۲۴۲

صفحه	عنوان
۱۵۵	حکمت ۲۹۸
۱۵۶	حکمت ۳۰۹
۱۵۶	حکمت ۳۲۴
۱۵۷	حکمت ۳۴۴
۱۵۷	حکمت ۳۷۰
۱۵۸	حکمت ۳۷۱
۱۶۱	حکمت ۳۸۸
۱۶۱	حکمت ۴۱۰
۱۶۴	حکمت ۴۵۸
۱۶۶	پی نوشت ها
	بخش پنجم :
۱۸۰	تاریخچه
۱۸۲	پی نوشت ها
	فصل سوم : روش تحقیق
۱۸۴	روش تحقیق
۱۸۵	الگوی کار در تحقیق حاضر
۱۸۷	پی نوشت ها
	فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته ها
۱۸۹	مقدمه
۱۹۱	تحلیل واژه تقوا در نهج البلاغه
۱۹۱	تقوای فردی

عنوان صفحه

تقوای اجتماعی ۱۹۶

اضداد واژه تقوا در نهج البلاغه ۲۰۰

فصل پنجم : خلاصه و نتیجه گیری

خلاصه تحقیق ۲۰۴

نتیجه گیری ۲۰۶

پیشنهادهات ۲۰۸

کتابنامه

الف : کتب فارسی ۲۰۹

ب : مقالات فارسی ۲۱۳

منابع عربی ۲۱۴

منابع انگلیسی ۲۱۷

فهرست اشکال

صفحه	عنوان
۱۵	شکل (۱/۱) شاخه های مختلف معناشناسی
۲۱	شکل (۱/۲) قلمرو زمانی تحقیق
۲۸	شکل (۲/۱) معنای اساسی
۲۸	شکل (۲/۲) معنای نسبی
۳۰	شکل (۲/۳) شبکه همبستگی معناشناختی
۳۱	شکل (۲/۴) میدان های معناشناختی
۳۲	شکل (۲/۵) میدان معناشناسی مادر (مرجع)
۳۴	شکل (۲/۶) میدان معنایی ایمان
۳۷	شکل (۲/۷) مقایسه عصر جاهلی و اسلامی در کانونی بودن کلمه الله
۴۴	شکل (۲/۸) تطور دلالتی واژه تقوا از جاهلیت تا بعد از اسلام
۵۸	شکل (۲/۹) وجوه معنایی واژه تقوا در قرآن
۶۲	شکل (۲/۱۰) واژگان مرتبط در حوزه معنایی تقوا در قرآن
۶۵	شکل (۲/۱۱) اضداد تقوا در قرآن
۶۷	شکل (۲/۱۲) مصادیق ظلم در قرآن
۶۸	شکل (۲/۱۳) مصادیق کفر در قرآن
۷۶	شکل (۲/۱۴) میدان معنایی تقوا در خطبه ۱۶
۷۴	شکل (۲/۱۵) میدان معنایی تقوا در خطبه ۲۴
۷۸	شکل (۲/۱۶) تحلیل پایه های جهاد در نهج البلاغه
۷۸	شکل (۲/۱۷) مراحل جهاد و مراحل امر به معروف و نهی از منکر
۷۹	شکل (۲/۱۸) تقوای فردی و تقوای اجتماعی در خطبه ۲۷

۷۹	شکل (۲/۱۹) عواقب ترک جهاد
۸۰	شکل (۲/۲۰) پایه های ایمان و تقوا
۸۲	شکل (۲/۲۱) میدان معنایی تقوا در خطبه ۶۴
۸۳	شکل (۲/۲۲) حقیقت توبه
۸۴	شکل (۲/۲۳) حوزه معنایی تقوا در خطبه ۶۴
۸۵	شکل (۲/۲۴) حوزه معنایی تقوا در خطبه ۷۶
۸۶	شکل (۲/۲۵) پایه های صبر
۸۷	شکل (۲/۲۶) ارتباط تقوا با ارکان صبر
۹۲	شکل (۲/۲۷) مراحل یقین
۹۳	شکل (۲/۲۸) سامانه معنایی تقوا در خطبه ۸۳
۹۸	شکل (۲/۲۹) سامانه معنایی تقوا در قسمت دیگری از خطبه ۸۳
۱۰۳	شکل (۲/۳۰) حوزه معنایی تقوا در خطبه ۱۶۱
۱۰۴	شکل (۲/۳۱) دایره معنایی تقوای اجتماعی در خطبه ۱۶۷
۱۰۷	شکل (۲/۳۲) سامانه معنایی تقوا در خطبه ۱۸۲
۱۱۲	شکل (۲/۳۳) میدان معنایی تقوا در خطبه ۱۸۳
۱۳۴	شکل (۲/۳۴) میدان معنایی تقوا در خطبه ۱۹۸
۱۳۹	شکل (۲/۳۵) حوزه معنایی تقوای اجتماعی در نامه ۲۵
۱۵۲	شکل (۲/۳۶) سامانه معنایی تقوا در نامه ۵۶
۱۵۴	شکل (۲/۳۷) سامانه معنایی تقوا در حکمت ۱۳۶
۱۶۳	شکل (۲/۳۸) فضایل اخلاقی در حکمت ۱۱۳
۱۸۶	شکل (۳/۱) فرایند پژوهش

۱۹۳	شکل (۴/۱) میدان معنایی زهد
۱۹۳	شکل (۴/۲) حوزه معنایی ورع
۱۹۸	شکل (۴/۳) تقسیمات تقوای اجتماعی
۲۰۱	شکل (۴/۴) اضداد تقوا در نهج البلاغه
۲۰۲	شکل (۴/۵) میدان معنایی نفاق در نهج البلاغه

پیش گفتار

آشنائی با نهج البلاغه و مؤلف آن

امام علی (ع) انسان والای تاریخ و دومین شخصیت عالم، واسطه‌ی فیما بین فوق شهود و مشهود است که علم از او نور گرفت، زهد از او و زیبایی، عدالت از او غرور و شجاعت از مقام وی، ارزش و اخلاق از کمال وی قداست و انسانیت از عظمت او افتخار.

علی (ع) آن انسان مافوقی است که کمال انسانیت را جمال بخشیده و جمال بشریت را کمال نهج البلاغه رشحه‌ای از قلم زیبا و شمه‌ای از بیان شیوا و تابشی از افکار رسای اوست. کتابی است که چهارده قرن در دانشگاه انسانیت مورد دقت نظر ژرف اندیشان قرار گرفته و هنوز به عمق محتوای آن به نحوی که شاید و احاطه بر ابعاد بیکران آن به طرزى که باید، پی نبرده اند.

خودش چنین فرموده است: «يَنْخَدُ رُغْنِي السَّيْلُ وَلَا يَرْقِي إِلَيَّ الطَّيْرُ» (نهج البلاغه خطبه ۳)

ترجمه: «از دامن گسترده افکارم چشمه‌ها روان است و از صعود به قله فضایلم اوهام ناتوان»

خطبه‌های غرّای نهج البلاغه، بر کالبد انسانیت روح و بر دل‌های بشریت حیات می‌بخشد.

سخنانش در مقام خطابه، روان‌ها را جذب می‌کند آن چنانکه شمشیرش در معرکه جنگ، جانها را.

نهج البلاغه دریای معرفت بی انتها و نور هدایت بدون خاموشی است و دستورالعملی برای سیادت این جهانی و سعادت آن

جهانی است.

امام خمینی (ره) در توصیف این کتاب شریف فرموده است :

« کتاب نهج البلاغه که که نازله ی روح اوست ، برای تعلیم و تربیت ما خفتگان در بستر منیت و در حجاب خود و خودخواهی، خود معجونی است برای شفا و مرهمی است برای دردهای فردی و اجتماعی و مجموعه ای است دارای ابعادی به اندازه ی ابعاد یک انسان و یک جامعه ی انسانی.» (۱)

شهید مطهری با بیان جامعیت و چندبعدی بودن نهج البلاغه چنین گفته است :

« سخن نماینده ی روح است ، سخن هر کس به همان دنیایی تعلق دارد که روح گوینده اش به آنجا تعلق دارد ، طبعاً سخنی که به چندین دنیا تعلق دارد نشانه ی روحیه ای است که در انحصار یک دنیای بخصوص نیست و چون روح علی محدود به دنیای خاصی نیست ، در همه ی دنیاها و جهانها حضور دارد و به اصطلاح عرفا «انسان کامل» و «کون جامع» و «جامع همه حضرات» و دارنده ی همه ی مراتب است ، سخنش نیز به دنیای خاص محدود نیست . از امتیازات سخن علی اینست که چند بعدی است نه یک بعدی» (۲)

بی جهت نیست که در وصف کلام امام علی (ع) گفته اند : «فوق کلام المخلوق و دون کلام الخالق»

« پایین تر از سخن خداوند و بالاتر از گفتار همه ی مخلوقات است.» (۳)

که البته این توصیف نیز از نظر گروهی مورد انتقاد واقع شده و گفته اند ، اینکه نهج البلاغه «دون کلام خالق است» را نشاید پذیرفت زیرا نهج البلاغه در تفسیر و تحلیل کلام خداوند است ، نور است و در امتداد نور الهی می درخشد ، بنابراین باید گفت : «نهج البلاغه فوق کلام خلق و در پرتو کلام خالق است.» (۴)

و لذا شارح معتزلی نهج البلاغه ، (ابن ابی الحدید) در شرح خطبه ۹۱ در ذیل عبارت عالم السِّرِّ من ضمائر المضمیرین چنین می گوید :

«من کلامی را شبیه به آن نمی شناسم جز آنکه سخن خدای تعالی باشد و سخن امام نیز سرچشمه از همان کلام الهی

دارد ، شاخه ای است از آن درخت تناور و جویباری است از آن دریای بیکران و اخگری است از آن آتش فروزان.» (۵)

نهج البلاغه تالی تلو قرآن مجید است ، همان گونه که قرآن کریم معجزه ی الهی است که با وحی الهی به زبان پیامبر اکرم (ص) جاری شده و هم از نظر لفظ و هم از نظر محتوا ، کلام الهی است ، نهج البلاغه نیز معجزه ی علمی است که با الهام الهی و الهام از قرآن و الهام از تعلیم رسول الله به زبان امیرالمؤمنین (ع) جاری گشته و به دست توانای سید رضی جمع آوری

گردیده است. اما نکته ی قابل توجه اینکه اولاً سید رضی اولین کسی نبود که به جمع آوری سخنان امام علی(ع) پرداخته و ثانیاً تمامی سخنان امام علی(ع) توسط سید رضی جمع آوری نشده است و نهج البلاغه شامل تمامی سخنان آن حضرت نمی باشد. در توضیح مورد اول باید گفت از زمان حضرت امیرمؤمنان سلام الله علیه، گروهی خطابه های آن حضرت را ثبت نموده و مجموعه هایی گرد آورده اند. تعدادی از این مجموعه ها تا زمان شیخ طوسی و معاصرش ابوالعباس نجاشی در بغداد محفوظ و در دسترس مردم بوده است. اما متأسفانه این آثار هنگام ورود طغرل بیک سلجوقی به بغداد به علت جهالت و تعصب وی، با به آتش کشیده شدن تعدادی از کتابخانه های شیعه از بین رفته است.(۶)

در کتاب «مصادر نهج البلاغه واسانیده»(۷) نام تألیفاتی که قبل از سال ۴۰۰ق (زمان شریف رضی) درمورد سخنان امام علی(ع) گردآوری شده آمده است. همچنین دکتر محمدهادی امینی نجفی در کتاب «نهج البلاغه و اثره علی الادب العربی» نام ۱۵ نفر از مؤلفان دیگری که به جمع آوری خطبه ها و نامه ها و حکمت های حضرت علی(ع) اقدام نموده اند، بیان کرده است.(۸)

دلیل این ادعا که تمامی سخنان امام (ع) توسط سیدرضی گردآوری نشده این سخن مسعودی در مروج الذهب است که در حدود سال ۳۳۳ یعنی حدود صدسال قبل از سیدرضی، چنین می گوید «الان در حدود چهارصد و هشتاد خطبه از علی(ع) در دست مردم است.»(۹)

در حالیکه در نهج البلاغه در حدود ۲۴۱ خطبه از امام علی(ع) توسط سیدرضی جمع آوری شده است. یعنی در حدود نیمی از خطابه های امام علی(ع) در نهج البلاغه آمده است و با توجه به کتابهای مستدرکی که بعدها تألیف شده و آنچه شریف رضی گردآورده و آنچه را گرد نیاورده است و در آن مجموعه ها جمع کرده اند، می توان حدس زد که شریف رضی تقریباً یک دوازدهم از مجموعه سخنان و نوشته ها و کلمات قصار امام علی(ع) را گردآورده و در تألیف بی نظیر خود ارائه کرده است.(۱۰)

خودسیدرضی نیز به این مطلب اذعان دارد و می گوید: «ادعا نمی کنم که من به همه ی جوانب سخنان امام علی(ع) احاطه پیدا کرده، به طوری که هیچ یک از سخنان آن حضرت را از دست نداده باشم، بلکه بعید نمی دانم که آنچه نیافته ام بیش از آن باشد که یافته ام و آنچه در اختیارم قرار گرفته است، کمتر از آن چیزی باشد که به دستم نیامده است.»(۱۱)

چرا سیدرضی به جمع آوری سخنان امام علی(ع) و تألیف نهج البلاغه پرداخت؟ و چه عاملی سبب پیدایش این کتاب بی نظیر

گردید؟